

ATARIAN

Aldizkari gisa gure lanak azaltzen genituanean, kultura-planteamendu oso bat egina genuen.

Teoria alderdia eta antolamenduak, biak aztertu genituan han.

Teoriari gengozkiolarik, hangoa da «ukazio» famatu hura. Alegia, euskal kulturak forma eta tasun asko ukatzen dituala, baina ukapen hori ez dala ezetzkorra. Baietzera lerratzen da derrefente.

«Kanpozalekeria» ukatuz, geutasuna baieztu: hau da jokua.

Antolamendu aldetik, Euskaltzaindia, Idazleen Elkarte, Ikastolak, Alfabetatzea, Unibertsidadea, Argitaldaria, etabar, aztertu genituan. Beti, euskaldungoa lortzen saiatuz.

Sarreraren bat ematekotan, egokiena, han eginikako saiakera bera etor dakioko IPAR EUSKAL HERRIA liburutxo honi. Han aditzera emandako indar gidarien fruitu bat besterik ez da-ta. Testuinguru hartan ulertu behar dala pensatzen dut, beraz; eta handik aterako bagenu, kraska zekiguke, edo, gutxienez, barne-zentzua ahuldu.

* * *

Ukapenari jarraituz, esan dezagun hizkuntzarentzat ez dagoela Aunamendirik. Euskal kulturak muga hori ukatu egiten du. Eta ukatuz beste «zerbait» adierazten. Beraz, gure ukapena, hemen ere, ez da itsua. Ukatze hutsagatik ez da: argi dago ikusi nahi duanarentzat.

Dagokiona baino erru gehiago erantsi ohi diogu geografia-marra horri. Nahi genukeana egiterik ez dugulako, ez ote dugu deus eginen? Liburu honek, nik uste, ozenki dioskula: urbilago ez ba-gaude, ez da «oiala ebakitzen» duan «goraize» horren erruz soilik, Otainorekin esateko.

Urbilketa hau ezurmamitzeko, planifikatze baten beharretan gaude. Ez dugu alegin nekegarri handirik egin. Horregatik, liburu hau estrategia horren barruan epaitu behar dugu. Estrategia hau, erra-zenetik zailenera, maila apaletik gailurreraino, eraman behar ge-nuke.

Liburu honen esangura neurtuaz, eta planifikatze hori pittin bat bederen egokitzeko asmoz, zenbait proposaketa egitea bidezko iru-ditzen zait. Halere, ba dakit, lan hau bildurik burutzekoa dala, eta ez gizon batena; gutxiago nerea. Nik, atari hontan, begiratu arin bat besterik ez dut emango, jakinik, azken hitza ez dala nerea.

Sekretu guzia hau da: mugaz haraindiko eta hemendikoen har-ema-nak sortu, ugaldtu, errotu eta planifikatu. Eta dena, arreta, handia-rekin, gure gaurko baldintzak eta ahaltasunak begi zorrotzez az-tezturik. Honen arabera, hiru mailatan ikusten dut, hasiera baten, gure kultura-lana.

ALDIZKARIAK. Aldizkari herrikoiek, albiste-ematearekin aski lukete gehienetan. Elkarren berririk ez izatea da, izan ere, gure betidaniko gaitza. Senda-ezina dirudi. Baina periodismu-lan hau didaktismoz eta pedagogiaz aurrera eramaten badugu, sendagailua bilatu diogulakoan nago. Oharturik eta ohargabe, ezagutzeak maita-suna, eta maitasunak batasuna baidakarke.

Kultura-aldizkarietan lan handia egin da. Hoberena, beharbada, al-dizkari-ekipo bat edo beste hego-ipartarrek osatzea. Errebista batek, iraute soila baino gehiago nahi badu, dinamika bat behar du; eta dinamika horrek batasun-mailan beti jarrai dezan, bide aproposa-gorik ez. Lan hau bera honelaxe egina da. Azi bat bezala da hor,

ixilean, ereiten dana. Fruitua, errebistaren (eta honek sortzen duanaren) barne-indar bortitz eta batutzaile hori izanen da.

IKASTOLA. Iparraldeak, eskubide berekin, sartu behar du ikastolaren planifikatzean, hala hizkuntza-arazoan, nola eziketakoan.

Ikastolak, gaur, urri dirala iparraldean? Lagun dezaiegun!

Lege aldetik, bi alderdiok kondizio beretan ez gaudela? Ba dakit. Baina ohar gaitezen *nola* konpondu behar dugun arazo hori aztertzera ez natorrela. Konpondu behar dugula, ez besterik, diot. Beraz, nola joka genezakean jakitea, bigarren epean dator. Lan bateratu bat egin behar dugula onartu eta gero. Onartze hontan da koska, ene iritziz.

Ikastolen Elkarte Nagusi baten bidez eraman behar da asmo hau aurrera. Eta Elkarte honek berak bigarren arazo bat ere hartu behar luke bere gain, ikastolarekin zer-ikusi ba duenez gero: euskera eskoletan.

Legeak, han eta hemen, ez dira bat. (Euskera eskoletan irakatsi teke. IKAS batasunaren aintzinamenduak urbildik ezagutu behar genituzke). Euskerari eman dakizkioken ordu hoiek baliatu behar ditugu.

ALFABETATZEA. Alfabetatzearen ordua ez al da oraindik Iparraldean etorri? Ez bada, laister da.

Hego-herrietan ikusi da, alfabetatzea, kontzienzi-sortzailea dala. Baina, aurretik, kutsapen bat behar du, alfabetatzearen deiarri erantzuteko.

Etorkizun luzea ematen diot alfabetatzeari Iparraldean. Luzatu ga-be muntatu behar genuke. Talde on bat ezagutzen dut.

Hontaz gain, hona beste eginkizun polit bat alfabetatzearentzat. Kultura-eskursioak antolatzea. Benetan gure herria alfabetatu nahi badugu, kultura-ibilaldi hauek oso komenigarri ikusten ditut. Edo nahi baduzute, beharrezko. Mendigoizaleak eta besteok mugitzen

gera, bai, Euskal Herrian zehar. Eta halere, ez dugu Euskal Herria ezagutzen. Zergatik? ez dugu programa bat, planifikazio bat, hortarako. Planifikazio bat egitea ez da hain zaila: kultura-planteamendu batzuekin aski dukegu, planteamendu horien argitan, gero, galdera batzuk eginaz: herrialdearen kondaira, erriaren gora-beherak, ekonomia, euskeraren egoera, eta egoera horren zergatia, giza-banaketa, etc.

Anitz aberastu eta bildu gaitzazkete ibilaldi hauek. Lizundia adiskideak gai hau pentsatuagoa du, eta idatzi ere egin du hortaz. Berari zor dizkiot ideia hauek.

* * *

Urbilbide hontan, probintzikoikeria dugu eragozpen. Eta hain zuzen, aitzina egin orduko, probintzikoikeria horixe salatu nahi dut, lehen herrikoikeria salatzeke erabili genuen garrantasun berarekin. Gure zenbait jokabidetan nabarmenki ikusten dut probintzikoikeria. Beste batzutan ez hain agirian. Baina nabarmenki ala ez, gure etxe-zulokeria hori ezabatu egin behar dugu, luzatu gabe.

Ibil gaitezen euskaldungoaren faboretan beti, ez kaltetan. Euskaldungoa aipatu dugu. Alegia, bizkaitarra baino lehen euskalduna naiz. Tontakeria dala esanen du bateren batek proposaketa hau. Bego. Dena dela, (polemika bihurtzeko asmorik gabe), ulertzen da zer adierazi nahi dudana, ezta?

Probintzikoikeria honek (edo «lau-probintzikoikeriak») bi iturri ditu. Bat, informaziorik-eza, eta adoleszentsismoa. Hau dala-ta, beste ismo, joera, barne-indar, bide berri batzuk ez ditugu urrundik ere ezagutzen. Jokabide bat baino gehiago, egoera bat da. Eta honen sendagailua aipatu dugu lehen.

Bigarren iturritik bai ez dala sortzen ur bedeinkaturik. Jokabide ezaguna da. Horien proposamenduetan Iparraldea ez duzu aipaturik ere ikusiko, ez da ezertarako sartzen. Ez balego bezala. Begira, esate baterako: Euskal Herriaren kondairatxo bat irakurri berria

dut. Multikopiatu-rik, 32 folio. Bada, historiogile horrentzat ez dago Ipar Euskal Herririk. Erderaz dago, nola ez.

Adema-Zaldubirekin, probintziak, «lot bitez alkarri» nahiago dugu guk. Elkarri begira jarri behar ditugu. Eta denak maila berean, ez batzuk nagusi eta beste batzuk zerbitzari. Elkartasun hau eta batasun hau inperialismo eta paternalismo bilaka ez dakizkigun, berdintasuna eskatzen dugu. Ez dugu elkar zapaldu beharrik, ez eta inori limosnarik eman behar. Elkar ezagutu, lagundu eta osatu: hori bai.

* * *

Zaharra bezin ez-ezaguna da gure literatura, tamalez.

Zenbaitek hala nahi arren, literatura hau, lantzen eta kategoria hartzen, ez da XX-gn. mendean hasi ez eta XIX-garrenean. Areago: literatura guziek ba dute «urre-garaia» delako bat. Gureak ere bai, eta hain zuzen XVI eta XVII mende horietan jotzen du gailurra.

Literatura nagusi honen hasiera (eta bi mendeko jarraipen diztira-tsu) Ipar Euskal Herrian izan da.

Dakikegunez, euskal literatura idatzia 1545 urteak markatzen du. *Linguae Vasconum Primitiae* da lehen obra. Hasiera argitsua benetan, berandutzaren truke etor balitzaigu bezala.

Eta Dechepareren obrarekin hasitako literatura hau loratzen eta loratzen doa Iparraldean. Maiatza da. Artean, Hegoaldean, oraindik negu gorrian geunden.

Bi menderen diferentzia, alde handia da. Eta baitipat, gizaldi horietan, Mosen Bernat Dechepare bat, Joannes Leizarraga bat, Pedro Axular bat, Arnaldo Oihenart bat, Joannes Etcheberri Ziburuko bat eta beste zenbait, hor ditugunez gero. Lehen mailako idazleak. Maixu eta eredu zaizkigu.

Hego-aldean XVIII-gn. mendean hasiko da literatura-mugimendua, Larramendirekin. Bi mende berantago! Gainera, han euskeraz idazten zan artean, hizkuntza bera da polemika-gai hemen. Han,

mugimendua, ibiliarekin erakutsi zuten; eta guk, hitzarekin, baietz, ibil ditekeala esanez. Esaterako, Baltasar Etxabek euskeraz idatz ditekeala dio. Eta azken froga gisa «Agur Maria» bat eskeintzen digu euskeraz.

Defenditzaile edo apologista hauen jokabidearen lepotik ixekutzen da Joanes Etcheberri Ziburukoa, ahapaldi hontan:

Burlatzen nai Garibaiez,
bai halaber Etchabez,
zeñak mintzatu baitire
erdaraz Eskaldunez.
Ezen zirenaz geroztik,
Eskaldunak hek biak,
Eskaraz behar zituzten
Egin bere historiak.

* * *

Gure literatura zahar hontan ba da zer hautatu. Gaiaren aldetik, eta hizkuntzarenetik.

Omenaldi asmoz, zatitxo batzuk hautatzen ditut. Ez da antologia bat. Ez natzaio barne-ontasunari lotu. Hoberenak diralako ez ditut aukeratzen, beraz. Bakar-bakarrik, eskualde bakoitzetik bana hartzea zan nere asmoa. Eta hautapen hori, esan bezala, omenaldi gisa eskeintzea. Deus da, bere balioa sinbolismuan bilatzen ez badugu. Garbi dago zer nahi dudan: literatura zahar horren maixutza eta eredutza aitortu. Autore zahar horiek klasiku eta bide-erakusle bezala haintzat eta ontzat hartu. Eta honekin batera, autore horien lana zuzenki ezagutzeko egarria sortuko balitzaigu, helburuan geundeke.

Bestalde, idaz-pusketok dinamika elkar-osatzaileen barruan azterzen ditut. Hor bertan, eztabaidan darabilzkgun arazo batzuk ikuitzen ditudalarik.

Z U B E R O A

ASTO-LASTERRAK, edo euskera herri baten zerbitzutan

Herri baten bizia eta giroa ikus ditzakegu teatro hauek aztertzen baditugu. Hizkuntza bat herri baten premia guztietarako behar dugu. Damoklesen ezpata buru-gainean zintzilika dugula jakinarazteko, eta jolasarazteko. Herri baten behar konkretu bati erantzuten ikusten dut Pastoraletan euskera.

Zuberoan sortu dira bereziki Pasturalak. Pasturala, herri-teatroa da. Bi era diferent har ditzazke: Trajeria, eta txaribari edo astolas-terrak.

Trajeriak, edo santu, pelotari, errege edo Bibliako edo Historiako gizonen baten inguruan muntatuak izan ohi dira.

Bigarrenak, ostera, jende arruntaren gora-beherak eta eguneroko txikikeriak ematen dituzte gaitzat, betiere farregarri bihurtuaz: sarri ezkontzen dan alargun bat, gizona joten duan emazte bat, etabar.

KANIKO ETA BELTXITINA

KANIKO.

Herri huntan ezpeita
egundaino jostatu
Beste airebatean behar dizugu
Egun libertitu.

SATAN.

Ai! urde asto purua
Fantesiaz betia
Hire bizkarrean duk egunko
libertitzeko lekia

Zer tresnak ditukan
Billart baten egiteko!
Beste lanik badik bai
Hire emaztiak hiretako.

KANIKO.

Ene emaztia eta hi
biak algarreki
Ezarriko zutiet
Hortxe zankoz goiti.

SATAN.

Hobe huke emaztearen
nausi izatea.
Eta hura nausitu onduan
Besten desafiatzea.

Beste eszena batean, deabruak zalditan eta elkar-hizketan sartzen dira. Herrikoi-doinu batzuk. Eta gero, deabruak astogainetan datozen eskaleekin mintzatzen dira.

SATAN.

Soñu-egileak emazie
plazer duzien airea
Zeren ene mitilak
Feitean beitira:
Behar duzie dantzatu
Alo ene mitilak!
Ezpaduzie hutsik egiten
zanen zidie pakatiak.
(*Doinua. Dantzan.*)

JUPITER.

Gure dantzako maneraz
Kuntent zireia Satan?
Zuk ere ari behar duzu
Piko bat gurekilan.

SATAN.

Lehen hutsa-egiten dianak
Pitxera pakaturen du
Gogo hunez kolpu bedera
orain edanen dugu.

(Ba datoz eskaleak, asto-gainetan.)

Zer gente zirie ziek
zien asto txarretan?
Ala espiu zunbait,
Erredaziet bertan.

GILENTO.

Jauna, ezkutuzu gu
jiten espiunatzera
Benabai zerbait karitate
Badukegunez jakitera.

JOANES.

Jauna, egun orano
Biak barurik gituzu
Zerbait eman ezaguzu
Otoi, plazer baduzu.

SATAN.

Karitatiaren galtatzera eni
Ziradeia ausartatzen?
Errege bat nizala ni
Enaizie-ia ezagutzen?
Ziek zunbait gormant zirie
Auher bizi nahiz, ebilten,
Eta ukenak oro, gero
Aisaki xiflatzen.

(Ferragus eta Bulgifer gizandiak sartzen dira.)

FERRAGUS.

Badeia kiristirik batere
Kanpaña huntan errazie

Ene maillu handiaz
Zapa dezadan hebentxe
Jakin ezazie ba dudala
Ehun gizonaren indarra
Eztuzie-ia ikusten ene mustra
Lau kana gora dela?
Kiristi arraza oro
Arrabaskiren dutut
Ezpata eta maillu kolpuz
Oro erhoren dutut.

BULGIFER.

Eguriok, geant asto handia!
Ehiz jauregi huntan sarturen
Nun eztian bidaja egun
Untsa pakatzen.

FERRAGUS.

Ale, eskele fripua!
nulax zaitan mintzatzen!
Maillu hunez zabaltzen ait
Ezpahiz hortik kentzen.
Eztuka ikusten hi
Uñuri bat hizala,
Eta aho kolpu batez
Iretsiren aidala?

BULGIFER.

Enaik ez iretsiko
Zunbat ere behiz usatu
Ezpata hau estomaketi
Nahi deat lantatu.

(Jupiter eta Satan sartzen dira.)

SATAN.

Sakolak aski xipi badutuk
Horrez akort gutuk,
Eta hik Bulgifer
Zenbat beharko duk?

BULGIFER.

Sira, ni gutiagoz
kuntentatzen nuzu
Bi mila libera, aments,
Behar nikezu.
Behar nikezu haiegati
Hamar neskabila puntzela
Gustu dudan oroz
Libertitzeko hariékila.

JUPITER.

Ai eil nik ere banizun
Bizpahiruen beharra
Etzitazu ohartu adesa
Horren erraitera.

SATAN.

Neskabila puntzelak aurten
arraroxe dutuk
Plaza huntan orotan dena
hantxeko hura duk.

JUPITER.

Eztuzu ez mundu huntan
halako neskatarik
Sekula balinba, sortu
emaztearen uzkuzilotik.

SATAN.

Ago hi, Jupiter!
Mintzo hiz korteski!
Horizie ene largabixta
eta soegin hobeki.

JUPITER.

Hura puntzela izanik ere
Eztuzu estonatzeko!
Nik ja ezti nahi
Atxik-azu zuretako.

BULGIFER.

Hura kapable duzu bai
gizunaren joiteko
Eta orano bestalde
Osorik iresteke
Eztakizia egun ere
zertako giren heben?
Ifernialat eramaiteko
Emazte gizon joilen.

(Kaniko eta Belxitin. Gero Santan, Bulgifer.)

KANIKO.

Ah! Ezteia malerus
mundian ene zortea,
Behar dut desesperatu
edo galdu bizia!
Zerentako abiatu niz
berritan ezkuntziari
Emaztea ukeitekoz
Nihauren buruzagi?
Hobe luke gizunak
Bere buria itotzea
eziez eta emazte
gaixto baten hartzea.
Ikusten duzie jente hunak
nola agitu zaitan
Bai eta orano ere
Ni bardin arriskian.
Jende hunak, ba noa
Eniz batere fida
Uken eztezadan, aments,
Publikoan desuhuria.

BELTXITIN.

Nurat juan ote zait
ene senarra Kaniko?

Naski beharko du harek
Orano zunbait panpako.
Hanitx emazte ikusten tit
senarrak buruzagi,
Brida laxoegi uzteak
egiten du hori.
Emazteak eluke behar
izan sobera astaiña,
Jo behar die gizunak
bizkarreti behera.

SATAN.

Arrazu dun Beltxitin
behar dun lahardekatu,
gero hura hil denean
beste bat xerkatu.

SATAN.

Ordian irabaziko dun
Menturaz zerbait tratian
Eta gero gureki
Erreren ifernian.

BELTXITIN.

Ifernian ereik edo gabe
Eztiat ja sofrituren
Hunenbeste nizano
petik diat etxekiren.

JUPITER.

* * *

Zer duzie eta, Jaunak
Hainbeste azantz egiteko?
Haur naiziela Jupiter
eta zer duzie erraiteko?

SATAN.

Eztiat erraitekorik
zientako batere,
bena nun egon zirien
bertan errazie.

BULGIFER.

Jauna, eztutu propi
orai eraiteko zuri
Hartakoz pazentzia
har zazu arrankura gati.

SATAN.

Propi ala ez propi
erradazie fite
bestela aldiz kanpoa
biek har ezadazie.

JUPITER.

Jauna atsulutoki
jakin nahi baduzu
Hortxe etxe gibelean
kakiten egon gutuzu.

SATAN.

(*Asarre.*) Beste manerarik ehiena
Arrazu horren esplikatzeke?
Ziauste, ba diat nik xarpa
Zier, uzkiaren xahatzeko.

BULGIFER.

Lan hortako jauna
Eztuzu aski ezti, hori
Egitekoz in-itzaguzu
zure mihi lureareki.

SATAN.

Errespetiak oro
Nurat utzi dutuzie?
Alo, untsa mintzatzen
ikasi behar duzie.

EZKONTIDEEI ESKALEAK EGINDAKO BERTSOAK

JOANES.

Zer uste duk ene laguna
behar dugula egin?
bertsu bedera behar dioagu
kantatu algarrekin.

GILENTO.

Bai bai, ene laguna
gitian has mementian
Emazteak gizonaren
joitiaren gainian.
Kaniko giza-gaizoa
Zer zaian gertatu!
Emazteak umen hai
Ederki zanpatu!

(Doinua.)

Hori etsenplu huna duk
Arrastako emazten
Ez ahal dire ukenen
axol handirik gizonen.

(Doinua.)

Bena behar bezala
beita orotarik
Eztie usu atzemanen
Hi bezain gizon astorik.

(Doinua. Beltxitini begira orain:)

Emazte Mari-martin
Kolare berdia
Uste duna permis dela
gizunaren joitia?

(Doinua.)

Hik merexi huke bai
bizirik erratzea
Eta gero hire errautsak
aizeari urtukitzea.

(Doinua.)

Hire senarra eztun hun
Ielkitzeko bortara
Jenten ahalkez behar din
barnen egon lotara.

JOANES.

Goazen ene laguna
pinta erdiaren edatera
Nik sei ardit ba diat
goazan ostatu hartara.

GILENTO.

Goazan, ene laguna
Hamar ardit ba diat nik
Ordian janen diagu
Sos baten ogia ere.

(Doinua.)

L A P U R D I

JOANNES ETCHEBERRI Sarakoa, edo euskera prolema bezala

Joannes (1668-1749) midikua zan, eta Hego-aldean ere bizi izana da. Oso jakintsua eta ohartua ematen du bere obra guzietan. "Eskuara-ren Hatsapenak" da haren libururik sonatwena.

Gaurkoa dirudi. Etcheberrik batasun-kontzienzia erne du. Gure euskera nahasi hau gogorki salatzen du, elkar aditzeak lanak baiditu. "Eta hau heldu da, Eskualdunek bere hitzkuntza propiala ez istimutan idukiz, eta... eskuaraz iskribatu faltaz".

Gaur, euskera, baserri-girotik kaletartzeak dakarzkian buruausteak ur-bildik ezaguturik, gauza bera diogu.

Euskera biziki sakon ezagutzen du Etcheberrik. Batzutan, Linguistika ikasi duala dirudi. Haren zenbait iritzi, ez pentsa gaur oker datoz-kigunik.

ESKUARA BERTZE HITZKUNTZETARIK ETORKIRIK-GABEKOA DA

Hala-nola egiazko philosophian materia eta forma baitira gorputzaren lehen hatsapenak, eta bere muetan izaute osoa eta perfeta emaiten diotenak; manera berean zein nahi hitzkuntzaren lehen hatsapenak dira hitzak eta gramatika.

Hitzak zerbitzatzen dira materiatzat eta Gramatika formatzat; zeinak hitzei berenez disposizino xoilla baizik eztutenei emaiten baitiote izaute osoa eta perfeta, non haukien bidez hitzkuntza bat bertzeaganik diferent edo bata bertzearen iduritako egiten baitira: Eta zenbatenez hitzkuntzen hatsapenak baitirateke elkarren iduritakoagoak, hanbatenez elkarren artean hitzkuntzek ere dukete partalertasun gehiago, hala nola Italianoak, Franzesak, Gaztelaniak edo erdarak elkarren artean baitute, bai halaber Latinarekin ere nahastakatzen dira, zeren hunen ganik baitute bere etorkia, eta hala haukien artean batetik bertzera diferentzia guti da, eta halatan dira han elkarren iduritako.

Ordea zenbatenaz ere, zein nahi hitzkuntzak bertzetanik baituke parta-
lertasun gutiago, eta baitateke urrunduagoa eta hastanduagua, hanba-
tenaz hatsapenak ere dirateke diferentago eta urrunago, eta gisa hune-
tan batak bertzeaganik ezin duke etorkirik: *Nullius rei causa remota,
reperiri origo potest.* Cic. de Univ.

Hala dira bada gure Eskuararen lehen hatsapenak bertze hitzkuntze-
netarik hagitz diferentak: hala hitzetan nola Gramatikan, hain dira
diferent Hebreotik, Punikatik, Syriakatik, Grekotik, Arabigotik, Go-
doenetik, Alemanetik, hala-nola baita Hebreoa Latinetik, Aita Joseph
Moretek dioen bezala, lib. I, cap. 531. ezen konsidera badetzagu hitzen
sinifikantzak, izenen deklinazioak, verboen konjugazioak eta pro-
prietateak kausituko tugu hagitz direla diferentak Hebreotik, Phaeni-
katik, Punikatik, Graekotik eta Latinetik, bai halaber Godoenetik,
Italianotik, Franzesetik eta Gaztelaniatik, zeren haukien izenak ezbai-
tira deklinatzen eta kasuen diferentziak egiten baitituzte emendailluen
laguntzarekin batean.

Verboen konjugazioak eta hekien ondoko kasuekiko komunztadurak
zein diferentak diren ikusi duzu, noiz eta ere mintzatu baitgara Eskua-
raren zuhurtziaz. Beraz Eskuararen hatsapenak bertze hitzkuntzene-
tarik diferentak direnak geroztikan, Eskuara bertze hitzkuntzetarik
etorkirik gabekoa da: ezen izan balu Eskuarak etorkirik bertze zenbait
hitzkuntzetarik, dudarik gabe hitzkuntza haren ume eta alaba izanen
zen, eta Amak umeari bere iduririk eta propietatetarik komunikatzen
eta iratxekitzen dioen bezala, Eskuarari ere komunikatuko eta iratxe-
kiko ziotzan bere kalitateak eta propietateak, guztiak ezbaziren ere,
zenbait bederen: zeren, *Quodlibet agens intendit producere sibi simile,
quantum possibile est:* zer nahi den gauzak ahalaz bere iduritakoa nahi
baitu ekarri, eman edo egin, Philosophoek dioten bezala.

Ordea, berriz ere erranen duzu Eskuarak bertze hitzkuntzetarik erre-
zibitu tuela zenbait hitz?

Nahi dut hori hala den (oraino jakiteko delarikan, ala bertze hitzkun-
tzek Eskuaratik hartu ote tuztentz gehiago) halarikan ere gainerako
hitzak, izenen deklinazioak eta verboen konjugazioak eta mintza-
tzeko manierak, Eskuararenak dira, eta hauk hunela direnaz geroz-
tikan ezin erran diteke bertzetarik duela bere etorkia; zeren hauetan

baitago hitzkuntzaren gora behera guztia: zenbait hitz arrotzen erre-
zibitza ezta aski hitzkuntari etorkiaren emaitako, ez eta ere izaitea-
ren ganbiarazteko: gauza bera gertatzen da bertze hitzkuntzetan ere:
ezen Erromarrek Latinean errezibitu zituztelarikan hitz arrotzak, guz-
tiarekin ere etzioten ematen etorki berri bat, ez-eta-ere ganbiatu bere
izaitetik; aitzitik ba dirudi handik Latinak tuela hanbat izen diferent
gauza batentzat, zeren hartu baititu jendaki diferentetarik izen dife-
rentak, eta moldatu bere Gramatikako erregelen eredura. Ordea halere
nola, gisa hunetako hitzak apurrak baitziren bertze Latinezkoen al-
dean, etziren aski izan haren iraungitzeko, ez eta-ere etorkiaren
emaitako.

EGILE BERAREN BESTE ZENBAIT ZATI HAUTATU

“Eztutzu beraz zer erran, eskuararen hitzak falta direla... ezen zilegi
bada erraitea gezurtatzea, zergatik ezta erranen *egiztatzea*, eta *han-
diztatzea*?

Ba dakit iardetsiko duzula eztirela usaian...

...Balin norbaitek lituelarik bi ezpata, bata baino bertzea hobea, eta
hoberen hau zokoan utzirik, mendreago hura erabiltzen balu egun
guztiaz, ongi garbitzen eta olioztatzen luelarikan; dudarik gabe, men-
dreago hau zorrotzako eta distirakorrago lizake, eta hoberen hura (zeren
zokoan dagoen) antzatu faltaz herdoilak jana, guztia kamustua kausi
litekela.

Ordea, zeren haren jabeak eztuen usaian erabili, erranen ote duzu
berenez eztela hobea? egiaz eztut uste, baldin zentzua osoki galdu ez-
baduzu, ezen hori da gauza bat, jaberren lazotasun handia eta arta
apurra ezagutzera garbiki emaiten darokuna.

Gauza bera erran diteke usaia faltaz eta antzatu gabez, zokorat aurti-
kiak bezala daduzkagun hitz hetaz-ere; halatan beraz, hobena lehen
da gurea, ezen ez eskuararena.”

* * *

...Beraz ordena eder hunen arauera arrazoa dut nik ere, Aintzindari
eta Buruzagi bat gure Eskuararentzat bilatu nahi izatea. Ordea nor
erranen dut dela nik orai hemen bilatzen dudan Aintzindaria, eta

Buruzagia, baizik P. Axulr gure Erretor famatua, eta ospe handitako hura? Egiazki Eskual-Herrian hau da bakarra, hanbat autoreen liburuetan zauntzan gauzak, arantzepetik aterarik bezala, eta Theologia-ren mami hautua bildurik eskuaraz ederkienik argitara eman darokuna. Halatan beraz baderraket eskuarazko Autoretarik hau dela Aintzindaria, Buruzagia, eta lehena.

* * *

“...Hargatik bada, interpretak (itzulikatzaileak) behar dio behatu perpausaren zentzuari, ezen bertzela hitzkuntza batean ongi eta ederki erranikako gauza, balizateke bertze baten astrugaizki eta molde gaizki errana; eta hori heldu da, zeren lehen erran dudan bezala, hitzkuntzek baitituzte zeinek bere mintzatzeko manera diferentak; eta arrazoin hau dela kausa, hekien zentzua eta propietateak ez dira elkarrekin ongi komunztatzen, hitzez hitz egiten den ganbiaduran”.

* * *

“...Mintzaira lodiegia ere ezta ongi heldu Eskuararekin, hala nola *j* (eta *x*) lodiki erraitea; eta baldin eskualdun batzuek hala mintzo badira, hori heldu da, zeren, erdarak edo gaztelaniak mintzaira-molde hau hartu baitu Arabiatik, eta halaber lehen erran behar da, halako Eskuara ere erdaratik kutsatua dela, ezen badio Aita Joseph Moretek (p. 105).

Eskuaran erran behar dela lanoki eta arintki latinean eta herri batzuetan usatzen dugun bezala, zeren Eskuarak egun daino ez baitu gonbersarik izan, ez hantazinorik Arabiarrekin, ez juduekin”.

* * *

“...Eskual-herritik ilkitzen garen bezain laster, hitzkuntza arrotzen premian jartzen garela. Eta oraino bertze alde, gure herritik ilki gabe, Eskual-herrian berean barrena, geure artean dugu pena eta neke ondikoeko hau; zeren geure hitzkuntza propiala baitarabilagu hain nahasia eta trukatua non, Eskualdunok gerok pen eta neke baitugu elkarren aditzeko...

Eta hau heldu da, Eskualdunek bere hitzkuntza propiala ez estimutan idukiz, eta munduko bertze gainerako jendaki guztiek bere hitzkuntzan iskiribatzen duten bezala, eskuaraz iskiribatu faltaz”.

BASA - NAFARRA

MOSEN BERNAT DECHEPARE, edo euskeraren zabalkuntza eta ohorea

Eiharalarren bizi izan zan. Kartzela ere ezagutu zuan.

Olerkari fina eta gihartsua dugu Dechepare, gehienek diotenez.

Lehen obra inprimatua, harena da.

Testuinguru hontan, Dechepareren azken olerkiak irakurririk, eta kronologiari jaramonik egin gabe, elkar-hizketa bizi bat sortu dala iruditzen zait, eta gure olerkariak, bai Pasturalari eta bai Etcheberriri azken hitza eman nahi diela. Eta hitz hau oso optimista da. Esango balu bezala: Bai, Pasturalak oso ondo daude, herriak dibertitu beharra du. Euskeraz, noski! Horregatik, «Heuskara, ialgi adi dantzara». Baina kontu egin, otoi, ez hor gelditu. Ez bakarrik plazan, «ialgi adi kanpora», «habil mundu guzira». Alegia, euskaldunek beren sentimenduak oro euskeraz azal ditzatela, nai du Decheparek.

Eta Etcheberriri esango balio bezala: Arrazoia duzu, euskeraren egoera larri hau istimu gutxitan izan dugulako eta «eskripturan edireiten» ez dalako da. Ez da euskerarengatik, eta bai euskaldunengatik. Baina ez gaitzela etsipenean eror! Orain «Heuskaldun den gizon orok alxa beza buruia». Bide berri hontatik euskeraren salbakuntza eta ohorea datozkigulako. Kultura-bidea da salbazibide hau.

Decheparek euskal lehen liburuaren inprimatzeari bezala, kantatu behar genioke guk euskerazko kultura-liburuari. Zergatik? «Heuskara da kanpora!». Festa egin dezagun: «goazen oro dantzara».

K O N T R A P A S

Heuskara,
Ialgi adi kanpora
Garaziko herrira.
Benedika dadila
Heuskarari emandioa
Behar duien thornuia!

Heuskara,
Ialgi adi plazara.
Berze gendek ustezaten
Ezin skriba zaitela.
Orai dute phorogatzen
Enganatu zirela.

Heuskara,
Ialgi adi mundura.
Lengoajetan omen inzan
Estimatze gutitan;
Orai aldiz hik behar duk
Ohoria orotan.

Heuskara,
Habil mundu guzira.
Berzeak orok izan dira
Bere goihen gradora;
Orai hura iganen da
Berze ororen gainera.

Heuskara,
Baskoak orok preziatzen,
Heuskara ez jakin arren;
Orok ikasiren dute
Orai zer den heuskara.

Heuskara,
Orai dano egon bahiz
Imprimitu bagerik,
Hi engoitik ebiliren
Mundu guzietarik.

Heuskara,
Ezein ere lengoajerik,
Ez frantsesa ez berzerik,
Orai ezta erideiten
Heuskararen parerik.

Heuskara,
Ialgi adi dantzara.

S A U T R E L A

Heuskara da kanpora, eta goazen oro dantzara.
O heuskara! laude ezak Garaziko herria,
Beren hantik uken baituk behar huian thornuia
Lehenago hi baitinzan lengoajetan azkena,
Orai aldiz izanen iz orotako lehena.

Heuskaldunak mundu orotan preziatu ziraden;
Baina haien lengoajeaz berze oro burlatzen,
Zeren ezein eskripturan erideiten ezpaitzen.
Orai dute ikasiren nola gauza hona zen.

Heuskaldun den gizon orok altxa beza buruia,
Ezi huien lengoajea izanen da floria,
Prinze eta jaun handiek, orok haren galdia
Skribatus halbatute ikasteko desira.

Desir hura konplitu du Garaziko naturak,
Eta haren adiskide orai Bordelen denak.
Lehen imprimizalia heuskararen hura da.
Basko oro obligatu iagoitikos hargana.

Et'oi lelori bai lelo, leloa zarai, leloa.
Heuskara da kanpora eta goazen oro dantzara.

JOAN MARI TORREALDAY